

הרב שמואל שוקרון

מנהג כפרות

א. מקור המנהג

המקור הקדום ביותר הנמצא בידינו, שעוסק בהיבט המעשי של מנהג הכפרות הוא בתשובות הגאונים המוזכרות בדברי ראשונים ואחרונים.

בתשובה בשם רב ששנא גאון ז"ל כתב: "וששאלתם, האי שאנו רגילים לשחוט ערב יוה"כ תרנגולים...", ובהמשך התשובה דן בטעם השמוש בתרנגול דוקא¹, ולעצם ענייננו מהווה תשובה זו מקור ברור לכך שבתקופת הגאונים קיימו בפועל מנהג זה.

וכן מובא בשם רב נטרונאי גאון², ובתשובת הגאונים למס' שבת דף כ' ע"א כתב: "...וכל אחד ואחד מאותן תינוקות לוקח את החותלת ומסבבה על ראשו שבע פעמים ואומר: זה תחתי זה תמורתי זה חליפי ומשליכה לנהר". זהו מקור נוסף לעיקרו של מנהג בתקופת הגאונים ואמנם בצורה אחרת³. וכן הוא ברש"י לשבת דף פ"א ע"ב בד"ה 'האי פרפיסא' המביא בשם תשובת הגאונים שנהגו לעשות 'כפרות' ע"י חותלות וזרעים⁴. וכן ברא"ש למס' יומא שהביא מנהג זה בשם תשובת הגאונים⁵ ובמרדכי שם⁶.

מעניינים ומאלפים דברי המהר"ל⁷ בביאורו למעשה דר' עקיבאי, וז"ל: "...ובא השונרא ואכל התרנגול ודבר זה הוא תמורת נפשו וכפרתו... ומזה ראייה גמורה מן הגמ' ליקח תרנגול לכפרה על נפשו בערב יוה"כ ודבר זה ידוע" עכ"ל.

העולה מדבריו, שיש מקור ברור למנהג הכפרות מן הגמ', אולם אין ראייה מדבריו שבתקופת התלמוד נהגו מנהג זה למעשה ומה גם שלא הוזכר בתלמוד. ושמא י"ל שאם כדבריו מקור זה בגמרא הוא 'ראייה גמורה' למנהג אפשר שבדעתו לומר שכבר אז נהגו בו, וצ"ע⁸.

1. תשובות הגאונים שערי תשובה סי' רצ"ט. ובאוצה"ג ליומא עמ' 62 סי' רט"ז.
2. התשובה במלואה להלן בפרק ב'.
3. תורתן של ראשונים ח"א עמ' 50.
4. אוצה"ג לשבת עמ' 20 סי' נ"ג. ובאוצה"ג ליומא עמ' 62 סי' רט"ו.
5. עי' שם והשוה למקור הקודם.
6. עי' בלשוננו, נראה שהיא תשובת רב ששנא גאון.
7. סי' תשכ"ג.
8. נתיבות עולם נתיב הבטחון פ"א.
9. ברכות דף ס' ע"ב.
10. ושמא לא נהגו המנהג למעשה משום סיבה חיצונית כגון: חשש מ'דרכי האמורי'.

נמצא שמנהג זה קדום הוא כבר מימי הגאונים ומקורו אף קדום יותר והוא מדברי גמרא כמובא במהר"ל דלעיל.

ב. טעמו של מנהג

מנהג זה של הכפרות בצורתו, שחיתת בע"ח, ובאמירה המלווה אותו, חליפת תמורת כפרתי, בהכרח מצביע על קרבה לענין הקרבנות שאף בהם מצינו שחיתת בע"ח ואמירה שהיא הוידוי על הקרבן. רבותינו אשר התייחסו לטעמו של המנהג אכן מצאו לו הקבלה לענין הקרבנות וטעמיהן המובאים בדברי ראשונים.⁹

בשו"ת תורה לשמה סי' קנ"ה כתב וז"ל: "שאלה – הכפרות שעושים בערב יוה"כ, יש אומרים על זה קודם שחיתה: יהר"מ שתועיל כפרה זו כמו שעיר המשתלח – אם יש לפקפק בזה שנמצא בזה חושב אותה קרבן. תשובה – אם אתם מפקפקים על לשון – כפרה – שאומרים בפיהם, אין משמעות זה כמו כפרת קרבן¹⁰, אלא כאן קורים אותם 'כפרות' לשון – כופר נפש. ואם אתם מפקפקים בשביל שאומרים כמו שעיר, כי לא היה קרב ע"ג המזבח אלא עניינו לפי הפשט הנגלה היה ג"כ כמו כופר נפשי¹¹."

זאת ועוד לפי סודן של דברים אלו שגילה רבינו הגדול האר"י זצ"ל, הנה תמצא כי באמת ענין זה הוא דוגמת הנעשה בשעיר המשתלח¹², וכמ"ש בספר הכוונות¹³... ע"כ תמצא כי זה האומר יה"ר שתועיל כפרה זו כמו שעיר המשתלח לא טעה בזה. שכן באמת הכוונה שכזה יהיה מיתוק הגבורות כמו ענין מיתוק הנעשה בשעיר, וזה הוא דוגמת זה" עכ"ל¹⁴.

העולה מדבריו, שהכפרות עניינם הוא כופר נפש כענין שעיר המשתלח שאינו קרבן אלא הוא כופר נפשם של ישראל, ומכאן שכפרת הקרבן בטעם אחר יסודה¹⁵, וכל זה לפי הפשט והנגלה כדבריו אבל 'לפי סודן של דברים – ענין הכפרות כשעיר המשתלח שהוא מיתוק הגבורות. וביאורן של דברים אצל יודעי חן'¹⁶.

9. מורה נבוכים מאמר ג' פרק מ"ו. וברמב"ן עה"ת ויקרא א' ט'.
10. עיי' ברמב"ן שם באמצע דבריו: "...ועל דרך האמת יש בקרבנות סוד נעלם...".
11. וכן כתב מחזור ויטרי עמ' 373: "ויהא כפרתו, כמו כפרת שעיר המשתלח...".
12. עיי' ברמב"ן לויקרא טז, ח'. שבאר דברי הראב"ע ע"פ דברי פרקי דר' אליעזר שכתב: 'לפיכך היו נותנים לו לסמאל שוחד ביה"כ שלא לבטל את קרבנם. וברבינו בחיי לויקרא טז, ז' באר הענין.
13. "המנהג של הכפרה הנוצר בספרי הגאונים היה מורי ז"ל נזהר מאוד לקיימו וכו' וסוד הדבר הוא לכפות את הדין... ועיי' השחיטה נכנעים ונמתקים גבורות היסוד הנוצר וכנגדו הוא שעיר המשתלח ביה"כ...".
14. וכן כתב הראב"ש למס' יומא פ"ח אות כ"ג – שהוא משום תמורה וכופר, וכן כתב המרדכי ליומא תשכ"ג. וכן כתב הטור סי' תר"ה והב"ח שם.
15. עיי' בהערה 10, ובתולדות יצחק ובצרוח המור ריש ויקרא, וכן בתורת העולה ח"ב פ"א משם הראב"ע.
16. ושם שני הטעמים חד הם, וצ"ע.

בשול"ת מהר"י ווייל סי' קצ"א דן במנהג הכפרות ובטעמו וז"ל: "יעשה כפרות ויאמר חת"כ ראשי תיבות – ח'ליפתי ת'מורתי כ'פרתי. זהו שם החותך חיים לכל חי, ויחשוב בלבו שהוא חייב מיתה כמו זה וזורקו לארץ כעין סקילה, שוחטו – הרג, תפסו בידו בצואר היינו חנק, שורפו היינו שריפה, והיינו טעם הקרבנות", עכ"ל.

הנראה מדבריו כי טעם הכפרות כטעם הקרבנות, שע"י פעולות ומעשים הנעשים בבע"ח ידמה ברוחו האדם הבא להתכפר, כאילו באו על גופו כפי שראויים היו לבוא עקב חטאיו, וע"י כך יהרהר בתשובה¹⁶ ומכאן תבוא כפרתו ויחשב לו כאילו קיבל עונשו.

אולם בתשובה בסי' קצ"ב כתב טעם אחר וז"ל: "הכפרות משום דאם נגזר מיתה על האדם כשיבטל הגזירה צריך ליתן למלאך המות כופר¹⁷ הה"ד: פדעהו משחת מצאתי כופר¹⁸. וכתוב: צדיק מצרה נחלץ וגו'¹⁹ והיינו איל של יצחק והיינו סוד הקרבנות" עכ"ל.

מדבריו אלה עולה שטעם הכפרות הוא משום כופר נפש וכן הוא אף טעמם של הקרבנות, ונראים הדברים סותרים דעתו בתשובה הקודמת סי' קצ"א דלעיל שכתב טעם אחר.

לענ"ד נראה לומר שאין בזה סתירה ושני הטעמים אמת. אלא שיש בזה שתי בחינות – האחת – בחינת האדם הבא להתכפר הבא לידי תשובה ע"י מעשים שעושים בקרבן וכנגדו בכפרות, שהם כעין ד'מיתות ב"ד אשר היו ראויין לבוא עליו. והשנית – בחינת הנהגת הבורא יתברך את עולמו ע"י מלאכיו²⁰ עושי דברו והוא ענין כופר הנפש למלאך המות וכעניין שכתב בשול"ת תורה לשמה בשעיר המשתלחיו,¹⁹

16. עי' בשו"ע או"ח סי' נ"א סעי' ז' שכתב: צריך לכון בפסוק 'פותח את ידך'. ועיין בכף החיים שם שהביא דעות הפוסקים בענין באות ל"ד וכתב: ומיהו בפסוק פ'תח את ידך, יש לכון כוונה פשוטת שר"ת פ"א' וסופי תיבות חת"ך ו'משביע' גימ' – חת"ך עכ"ל.
17. ברמב"ן לויקרא א' ט' כתב כעין זה בטעם הקרבנות וז"ל: "...שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלהיו בגופו ובנפשו וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו, לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכפר הקרבן הזה...".
18. ברמב"ם הל' מעשי הקרבנות פ"ג הל' ט"ו כתב: "כיצד מתוודה – אומר חטאתי עיתי פשעתי ועשיתי כך וכך וחזרתי בתשובה וזו כפרתי". ובהל' תשובה פ"א הל' א' כתב: "בעלי חטאות... אין מתכפרם להם בקרבנם עד שיעשו תשובה".
19. עיין היטב בדברי רבינו בחיי לויקרא ט"ז ז' שהסביר בארוכה להציל מדעות כוזבות.
20. איוב ל"ג כ"ד.

21. משלי י"א ח' וסיפיה דקרא: "ויבוא רשע תחתיו". עיין שם בראב"ע וברלב"ג ובמצודות שכתבו שהוא משום כופר. וז"ל המצודות: "כשנגזרה צרה על הצדיק ובעבור הזכות בטלה הגזרה או כשנחלץ הצדיק מן הצרה יבוא רשע במקומו אל הצרה ההיא כי אין מידת הדין מתפייס עד יבוא אחר תחתיו" ודר"ק.

במה נהגו – בתשובת הגאונים³ למס' שבת דף כ' ע"א ד"ה 'חותלות' כתב: "...וכעשרים יום או כחמישה עשר יום קודם ר"ה קולעין חותלות הרבה ועושין חותלת אחת על שם כל קטן וקטנה²² שבבית וממלאין אותה עפר וזבל בהמה וזורעין בהן זרעונין של חטין ושעורין ופול המצרי או מיני קטניות וקורין אותן פרפיסא, וצומחין אותן זרעונין כטפח כשני טפחים וכל אחד ואחד מאותן תינוקות לוקח את החותלת ומסבבה על ראשו שבע פעמים ואומר: זה תחתי זה תמורתי זה חליפי ומשליכה לנהר".

וכן כתב רש"י שבת דף פ"א ע"ב ד"ה 'האי פרפיסא' בשם תשובת הגאונים.

מכאן משמע שנהגו לעשות המנהג בגידולים מן הצומח²³ ולא מבעלי חיים, ועל טעמו של דבר מצאתי שכתב הרב יעב"ץ בסידורו²⁴: "...יקח עציץ עם זרע או נטע ומחזירו סביב ראשו כי האדם עץ השדה משתתף עמו בנפש הצומחת".

אולם בתשובה מרב ששנא גאון ז"ל שהוזכרה לעיל לא הזכיר המנהג לעשות בזרעים וצמחים ואף הביא טעם לעשות המנהג דוקא בתרנגול, ואם בדבר אחר יבוא לעשות יעשה בבעלי חיים, וז"ל שם: "וששאלתם²⁵ שאנו רגילין לשחוט ערב יוה"כ תרנגולין ואין אנו יודעים מנהג זה למה, אי משום תמורה מאי שנא תרנגול מבהמה וחיה.

הא ודאי קושיא היא²⁶, ויש לומר שיש בה שני טעמים. אחד – שתרנגול מצוי בביתו של אדם מבהמה וחיה. ועוד יש במקומנו עשירים שעושים תמורה אילים, ועיקר מבעלי קרניים דמות אילו של יצחק אבינו²⁷. לפיכך לא דבר קבוע הוא. ועוד שמענו מחכמים ראשונים שאעפ"י שיש מי שעושה תמורה בבהמה שדמיה יקרים, תרנגול מובחר לפי ששמו גבר כדאמרינן (יומא כ' ע"א-ב') מאי קריאת הגבר אמר רב קרא גברא, דבי רב שילא אמרי קרא תרנגולא ותניא כותיה דרב שילא: היוצא קודם קריאת הגבר דמו בראשו, וכיון ששמו גבר, תמורת גבר בגבר טפי מהני ומעלי", עכ"ל.

ובדרך זו הלך המהר"ל²⁸ דלעיל שה'כפרה' היא בתרנגול וכתב: "הגוף החמרי הוא מתייחס לחמור ועליו רוכב הנפש והנפש מתייחס אל התרנגול שנקרא גבר ואיש²⁹ וידוע כי הנפש הוא צורה אשר הצורה נקרא איש כמו שידוע והחומר נקרא אשה כמו שהתבאר פעמים הרבה ולכך אמר שהיה לו חמרא ותרנגולא".

במחזור ויטרי²⁹, מתלמידו של רש"י, הזכיר המנהג בתרנגולין וז"ל: מנהג אבותינו

22. לא מוזכר שעשו אף לגדולים.
23. שמא חששו משום דרכי האמורי.
24. סידור בית יעקב עמ' 337.
25. עיי' מרדכי ליומא תשכ"ג שכתב שהשואלים חששו משום ניחוש.
26. עיין פרישה סי' תר"ה.
27. וכן כתב שו"ת מהרי"ו סי' קצ"ב דלעיל: "...והוא אילו של יצחק...".
28. יומא כ' ע"א-ב'.
29. עמ' 373.

תורה היא. וכך היא בפסיקתא, ערב יוה"כ מביאין תרנגולין... ונוטל בעל הבית לכל אחד מבני ביתו תרנגול אחד בידו, ויהא תרנגול זה תחת זה וחילופו ותמורתו... ותהא שחיטתו כפרתו וכופר נפשו... וכן נהגו בפרווינצא ונרבונא עכ"ל.

אף בלבוש³⁰ הזכיר המנהג וכתב טעם למה שנהגו לעשות בתרנגולים דוקא וז"ל "ומה שמדקדקים ליקח תרנגול ולא עוף אחר או בהמה הוא משום דתרנגול נקרא בלשון הקודש גבר והאדם ג"כ נקרא גבר וא"כ גבר בגבר טפי מהני ומעל". ובהמשך דבריו כתב שאפשר לקיים המנהג אף בבע"ח אחרים ואפי' בדגים, וז"ל: "מיהו אם אין לו תרנגול לוקחין מין בעל-חיים אחר כגון: אווזים ותורים ובני יונה וי"א אפי' דגים".

הגדיל מכולם האר"י ז"ל כמובא בשמו ע"י תלמידו המהרח"ו בשער הכוונות שכתב שם: "המנהג של הכפרה הנזכר בספרי הגאונים היה מורי ז"ל נזהר מאד לקיימו וכו' וסוד הדבר הוא לכפות את הדין כי הנה התרנגול נקרא גבר... ובהמשך הסביר הענין ע"ד הסוד.

העולה מן הדברים שלנוהגים מנהג זה של כפרות עיקר המנהג הוא בתרנגול הנקרא גבר, ויבוא גבר תמורת גבר, אך יש שנהגו אף בדברים אחרים כגון: עציצים וצמחים וכן בבע"ח אחרים. הצד השווה לכולם שהם חיים ובעלי נפש³¹ הבאים לכופר נפשו של המתכפר.

עם זאת נתפשט המנהג לעשות ה'כפרות' במעות ע"י שמסבבים המעות מעל הראש ואומרים: זה חליפתי זה תמורתני זה כפרתי זה הכסף ילך לצדקה וכו'. והזכיר הדבר הרב חיי אדם³² וכתב: "ואי לדידי צייתי ואינם רוצים לבטל מנהג זה יותר טוב היה לסבב על ראשיהם במעות". ובזה המנהג, לעשות במעות, לא שייך הטעם של נפש תחת נפש השייך בבעלי חיים וצמחים³⁴.

ועם כל זאת מצינו אסמכתא מן הגמ' שיש מעות הבאים לכפרת האדם, וזאת בגמ' במכות דף ב' ע"ב בבבביתא המביאה מחלוקת בין רבנן לר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה בענין בעלי שור שהרג אדם שעליו אמרה תורה "ונתן פדיון נפשו" ונחלקו האם משלם שיעור דמי מזיק או ניזק וסברא הגמ' לומר שנחלקו בשאלה האם 'כופרא כפרה' – וישלם דמי עצמו או 'כופרא ממונא' – וישלם דמי הניזק. דחתה הגמ' וקבעה שלכר'ע 'כופרא כפרה' אלא שנחלקו בענין אחר עיין שם. וברש"י ד"ה 'כופרא כפרה' כתב וז"ל: "לכפר על עצמו שחייב מיתה בידי שמים לפיכך יתן די עצמו". אם כך מצינו כפרת נפש בממון וכן הוא לענייננו שנתפשט המנהג לקיים ה'כפרות' במעות ובזה לכפר על הנפש ועל כעין זה יאמר: פוק מאי עמא דבר והנח להם לישראל.

30. או"ח סי' תר"ה.

31. כלל קמ"ד דין ערב יוה"כ סעי' ד' וכן כתב המשנה ברורה סי' תר"ה.

ג. זמנו

לגבי זמן קיומו של מנהג הכפרות, לכל הדעות הוא מתקשר לימי הסליחות והרחמים ימים שמעיינים בדינו של אדם בבית דין שלמעלה. אלא שנמצאו חילוקי מנהגים לגבי זמן קיום המנהג בתוך הימים האלה, אם מעיקרו של מנהג ואם מסיבות חיצוניות כפי שיבואר להלן.

בתשובת הגאונים שהוזכרה לעיל³² וברש"י³³ שהביא התשובה כתב וז"ל: "...ובערב ראש השנה³⁴ נוטל כל אחד שלו ומחזירו סביבות ראשו שבע פעמים...". ערב ראש השנה שהוא יום הדין שימש זמן מתאים לקיום המנהג בתקופת הגאונים שהסמיכו המנהג ליום הדין ובזה תקל כפרתם של העומדים לדין.

אולם מסתבר כי באותה תקופה יש שנהגו בזמן אחר, בערב יוה"כ, קודם היום המכפר והמטהר³⁵ ולפני חיתום הדין למען ייטיב להם החתימה. וכך מובא בתשובה מרב ששנא גאון ז"ל³⁵ "וששאלתם האי שאנו רגילין לשחוט ערב יום הכפורים תרנגולין...".

מנהג מעניין לקיים 'מנהג הכפרות' בליל הושענא־רבא מובא 'בנהר מצרים'³⁶ וז"ל: בענין שחיתת הכפרות בעיוה"כ, רבים נותנים כפרותיהם לעניים לצדקה, ויש פודין אותם בכסף ומחלקין הכסף לצדקה והוא יותר נכון דחזינו דהעניים מוכרים אותם בחנם כמעט לפי ריבוי הכפרות הניתנים להם. וכמ"ש רא"ג בס' נוה שלום יעו"ש". ויש שאינם עושים הכפרות בערב יוה"כ ושוחטים כפרותיהם ליל הו"ד ליל החתימה, ומנהגם יפה הוא ג"כ... ליל הושענא רבא, כראש השנה ויוה"כ, אף הוא מתקשר לענין הדין וחיתומו. וכך כתב מרן בשולחנו הטהור³⁷: "ביום שביעי שהוא הושענא רבה נוהגים להרבות במזמורים כמו ביל"ט ומרבים קצת בנרות כמו ביוה"כ". ובכף החיים שם אות ב' הביא בשם פע"ח שער כ"ט ריש פ"ד ז"ל: "והלא צריך לדעת למה ג' זמנים אלו שבהם נידונים בני־אדם א' – בר"ה, ב' – ביוה"כ, ג' – בליל הושענא רבה, אז"ל כי בר"ה נכתבין ובנעילת יוה"כ נחתמין ובליל הו"ד נחתמין פעם ב"..."³⁸

נמצא ששלשת המנהגים יסוד אחד להם באשר הם ימי הדינים וחיתומן.

ויש מרבותינו האחרונים שכתבו להקדים מנהג הכפרות מספר ימים לפני ערב יוה"כ מחמת הדוחק השורר אצל השוחטים בערב יוה"כ עד שעלולים לבא לידי

32. ארצה"ג לשבת עמ' 20 סי' נ"ג. ארצה"ג ליומא עמ' 60 סי' רט"ו.

33. שבת דף פ"א ע"ב ד"ה 'האי פרסיסא'.

34. וכן כתב בספר שבלי הלקט סי' רפ"ג וז"ל: ובערב ראש השנה שוחטין כל אחד ואחד שבבית תרנגול... ואומר יהי כופר נפשנו". וכן כתב בספר התניא סי' ע"ב.

35. "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם..." (ויקרא ט"ז, ל').

36. תשובות הגאונים שערי־תשובה סי' רצ"ט ובארצה"ג ליומא עמ' 60 סי' רט"ז.

37. הל' יו"ב סי' ב'.

38. א"ח סי' תרס"ד סעי' א'.

ועיין שם בסוד הענין.

מכשול של אכילת נבלות וטריפות ערב היום הקדוש. וכך כתב בעל 'אשל-אברהם' וז"ל: ובמקום דחק ויש לחוש לשחיטה שאינה הגונה טוב יותר לשחוט יום או יומיים קודם ערב יוה"כ וכן ראיתי נוהגין וערש"י שבת פ"א ב' פורפיסא ער"ה מחזירין סביב ראשו, עיין פר"ח יע"ש, אלמא בערב ר"ה נמי עושין כן והוא הדין בעשרת ימי תשובה" עכ"ל.

וכעין זה כתבו עוד אחרונים³⁹ שהתריעו על חומר הדברים וכתבו להקדים קיום המנהג.

לסיכום: ראויים ומסוגלים ימי הדין והחיתום, ער"ה עריל"כ וערב הר"ר, לקיום המנהג וכמותם ראויים כל ימי התשובה שבין כסה לעשור, באם יש חשש למכשול בשחיטה בערב יוה"כ שרב בו הדחק. וכבר הזכרתי דברי האר"י ז"ל מתלמידו שיש עניין מיוחד בקיום המנהג בערב יוה"כ באשמורת הבוקר והוא ע"פ הסוד שאז הרחמים גוברים.

החולקים והמחייבים

יש מן הראשונים שחלקו על מנהג הכפרות שעושים בתרנגול בערב יום הכיפורים. הרשב"א בתשובה סי' שצ"ה כתב: "אני מצאתי מנהג זה פשוט בעירנו עם שאר דברים שהיו נוהגין כיוצא בזה שהיו שוחטין תרנגול זקן לכפרה על הנער היולד וחותכים ראשו ותולים הראש בנוצתו בפתח הבית עם שומים והבלים הרבה שנראו בעיני כדרכי האמורי ודחקתי על זה הרבה ובחסד עליון נשמעו דברי ולא נשאר מכל זה ומכיוצא באלו בעירנו מאומה. אע"פ ששמעתי מפי אנשים הגונים מאד מאשכנז היושבים עמנו בבית המדרש שכל רבני ארצם עושין כן בערבי יוה"כ ושוחטין לכפרה אווזין ותרנגולין. גם שמעתי כי נשאל לרבינו האי גאון, ואמר שכן נהגו, ועם כל זה מנעתי המנהג הזה מעירננו".

ובאורחות חיים⁴⁰ כתב בשם הרמב"ן לאסור את המנהג משום דרכי האמורי וכך פסק מרן בסי' תר"ה סעי' א' וז"ל: מה שנוהגים לעשות כפרה בערב יוה"כ לשחוט תרנגול על כל בן זכר ולומר עליו פסוקים⁴¹ יש למנוע המנהג. והפרי חדש בסי' תר"ה כתב: "ומ"מ אין ספק שראוי לבטל המנהג משום חשש דרכי האמורי וכתוב תמים תהיה עם ד' אלהיך" עכ"ל.

ולענ"ד נראה שמה שאסרו הרשב"א והרמב"ן ומרן שפסק כמותם, לא את עצם המנהג אסרו אלא לעשותו בתרנגול כפי שכתב הרשב"א בתשובתו וכפי שהזכיר מרן בהלכתו. וכך מצינו בגמ' ע"ז דף י"ג ע"ב במשנה: "אלו דברים אסורים למכור

39. כנה"ג יו"ד סי' י"ח אות נ"ח. חיי אדם כלל קמ"ד ד'. ועיין שדייחמד מערכת יו"כ סי' א' אות ב'. ועיין שו"ת יחזה דעת ח"ב סי' ע"א שהאר"ך בחומרית הענין.

40. הל' עיודה"כ אות א'.

41. עיין מחזור ויטרי עמ' 3 וברא"ש ליומא אות כ"ג, ובמרכי שם תשכ"ג ובכולהו סי' ס"ח, ובלבש סי' תר"ה ועוד. ודו"ק שיש חילוקים בפסוקים הנאמרים ובזמן אמירתם — לפני שמסבב הכפרה או לאחריה — ועיין בכף החיים תר"ה ג. ואכמ"ל.

לעכ"ם... ותרגול הלבן⁴¹. אבל בדברים שלא שייך בהם 'דרכי האמורי' כגון: צמחים וזרעים כמוזכר ברש"י דשבת בשם תשובת הגאונים המוזכר לעיל, או במעות כפי שנתפשט המנהג לא אסרו. אמנם מדברי הפרייחדש דלעיל נראה שסבר שאף בענין אחר אסור, שכתב דבריו לבטל המנהג לאחר שהזכיר מנהג הגאונים בצמחים המובא ברש"י אבל אין זה מוכרח והנראה לענ"ד כתבתי.

ובש"ת הרדב"ז⁴² כתב וז"ל: ועל ענין שחיטת התרנגולין ערב יוה"כ לכפרה על הנערים, העולם נהגו בו היתר אבל הרשב"א אסר. ומסתברא לי שאם נותנים התרנגולים לעניים שאפילו הרב מודה שאין בזה שום דרכי האמורי ודמייא להא דתניא סלע זה לצדקה כדי שיחיה בני⁴³ וכו' ולא ראיתי בכל חכמי הדור מי שמיחה בדבר" עכ"ל.

משמע מדבריו שאף לשיטת הרשב"א יש היתר למנהג אם נותנים התרנגולים לעניים⁴⁴ וכך נהגו רבים לעשות כדי להרבות בצדקה ערב היום הקדוש ובזה יצאו ידי כל הדעות.

עם כל זאת שפסק מרן לאסור כבר התקבל המנהג גם אצל הספרדים כדעת הגאונים שהוזכרו לעיל וכן ראשונים ואחרונים שכתבו שקיימו המנהג והזכירו דרכי עשייתו ואמירתו והם כתובים לעיל במאמר ובהערות, ועוד רבים שלא הוזכרו כגון: לקט יושר ח"א (אר"ח) עמ"עניין קל"ה/א', ובתשב"ץ סי' קכ"ה, ובש"ת חתם-סופר ח"ב (יר"ד) סי"ג, וש"ת משיב דבר ח"ב סי' י"א.

והרמ"א בהגהתו סי' תר"ה סעי' א' שכתב: "...ואין לשנות כי הוא מנהג ותיקין", ובמשנה ברורה שם.

סיכום: מנהג זה יסודתו בהררי קודש מימי רבנן ומרנן הגאונים ז"ל ומנהג ישראל תורה היא וטעמים לו בנגלה ובנסתר ונתפשט בכל קהילות ישראל בצורותיו השונות.

עם כל זאת ישנם נושאים נוספים הנוגעים למנהג שלא הבאתים בחבורי כגון: לשון האמירה על הכפרות וסדר המנהג, ענין כסויי הדם, ענין זכר לזכר ונקבה לנקבה ודין מעוברת, ענין סמיכה ושחיטה ושחיטת קדשים בחוץ וכן מנהג שזורקין בני המעיים על הגגות ובחצר, כמובא בספרי הפוסקים ובתשובות. ועוד חזון למועד.

41. כיון שמשתמשים בהם לעבודתם. ובב"ח סי' תר"ה ובמ"א כתבו שלא יחזר אחר תרגול לבן דוקא משום דרכי האמורי ובאורחות חיים כתב בשם ספר אדני פז: כיון דלבנים הם טובים יותר לאכילה מצד הרפואה (כמ"ש לו רופא מומחה) א"כ לית לן בה דכל דבר שהוא משום רפואה אין בו משום דרכי האמוריים. א"כ יכוין הוא נמי משום רפואה, ותו לית לן בה.

42. ח"ב סי' תש"מ.

43. פסחים דף ח' ע"א.

44. וצ"ע אם יועיל ההיתר לשיטתו אף אם פודין הכפרות במעות ומחלקים אותם לעניים כמובא בלבוש ובעוד פוסקים.